

*Др Снежана Соковић,
редовни професор*

УДК: 004.738.5:347.97/.99
DOI: 10.46793/UPSSIX.239S

ПОСТАВЉАЊЕ ЕУ СТАНДАРДА ДИГИТАЛНЕ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ ПРАВОСУЂА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА КРИВИЧНО ПРАВОСУЂЕ*

Резиме

Планирани циљеви и стандарди дигиталне трансформације ЕУ у текућој деценији су свеобухватни и подразумевају велику технолошку трансформацију коју прати и дубока културолошка промена, која треба да потврди и даље унапреди темељне вредности европског простора. Дигитална трансформација правосуђа ЕУ подразумева структурну реформу националних правосудних система како би се повећали њихови капацитети за рад на интернету уз уважавање свих правних гаранција, као и у унапређење дигиталне прекограничне правосудне сарадње надлежних органа на нивоу Уније. У раду су приказане основне карактеристике планиране европске дигиталне трансформације до 2030. са посебним акцентом на предности и могуће проблеме дигитализације кривичног правосуђа, како у прекограничној сарадњи, тако и у погледу примене дигиталних алата у кривичном поступку. Рад има за циљ да укаже на процес постављања стандарда ЕУ у области дигитализације чије је познавање веома битно и за развој домаћег правосудног система, будући да се не ради само о испуњавању европских стандарда у конкретној области, него о благовременом укључивању у текућу (четврту) индустријску револуцију.

Кључне речи: *дигитализација, правосуђе, вештачка интелигенција, прекогранична сарадња, дигитални алати у кривичном поступку.*

1. Увод

Ефикасно правосуђе и неометана правосудна сарадња међу државама чланицама представљају темељну вредност ЕУ простора и предуслов за

* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније”, који се финансира из средстава Факултета.

стабилно функционисање унутрашњег тржишта и остваривање привредног раста. ЕУ успоставља подручје слободе, сигурности и правде поштујући основна права и различите правне системе и традиције држава чланица са циљем омогућавања једнаког приступа паравосуђу за све, уз гарантовање права на правни лек и на правично суђење.¹ Стога је одржавање функционалног правосудног система у току са свим променама, укључујући и дигитализацију, стални приоритет Комисије и држава чланица. Пандемија болести Ковид-19 додатно је актуелизовала потребу за дигитализацијом правосудних токова,² а државе чланице су убрзале и интензивирале настојања да алате информационо-комуникационих технологија искористе у својим правосудним системима. Текућа деценија за ЕУ представља деценију интензивне дигиталне трансформације, деценију постављања стандарда дигитализације и подизања система дигитализовања у најзначајнијим областима, како на националном нивоу држава чланица, тако и на нивоу Уније

2. Дигитализација као стратешки циљ ЕУ

Најкраће, дигитална трансформација подразумева подразумева претварање информација и докумената из аналогних у дигиталне формате који су даље погодни за рачунарску обраду и интегрисање рачунарске обраде података, дигиталних технологија, у сваку област пословања. Многе сложене послове које људи обављају у свакодневној делатности рачунари обављају поузданије и неупоредиво брже, а у пословима и одлукама где не могу заменити људе моћне алгоритамске анализе омогућавају дубоке увиде и брзу обраду великих количина података неопходну за ефикаснији и продуктивнији рад и одлучивање. Дигитална трансформација је и социјално-културолошка промена колико и технолошка. Нове технологије мењају организацију и пословне процесе, дубоко трансформишући и све социјалне релације.

Кључну улогу у поновном покретању и модернизацији привреде након кризе узроковане Ковид-19 пандемијом ЕУ придаје процесу дигитализације.³ Почетком 2021. године Комисија је представила визију и путеве за европску дигиталну трансформацију до 2030. Утврђена су четири основна циља дигитализације: дигитално квалификовано становништво и високо

* Рад је написан у оквиру пројекта Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: "Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске Уније" који се финансира из средстава факултета.

¹ У том смислу: Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, OJ C 306, 17.12.2007, Charter of Fundamental Rights of the European Union, OJ C 326, 26.10.2012.

² The Impact of COVID-19 on Judicial Cooperation in Criminal Matters - Report by Eurojust, Brussels, 25 May 2021, 9094/21.

³ European Parliament resolution of 17 April 2020 on EU coordinated action to combat the COVID-19 pandemic and its consequences (2020/2616(RSP)).

квалификовани професионалци, сигурна, ефикасна и одржива дигитална инфраструктура, дигитална трансформација предузећа, и дигитализација јавних услуга.⁴

У текућој деценији минимално 80% европског становништва би требало да савлада основне дигиталне вештине, док би број стручњака запослених у сектору информационо-комуникационих технологија требало да буде, у родној конвергенцији, преко 20 милиона (у поређењу са 7,8 милиона у 2019. години). Сигурна и одржива дигитална инфраструктура треба да обезбеди добро повезивање и снажну дигиталну трансформацију привредног пословања. Сва европска домаћинства требало би да имају гигабитну везу (у поређењу са 59% домаћинстава у 2019) а сва насељена подручја треба да буду покривена 5Г мрежом (само 14% домаћинстава у 2021). Производња најсавременијих полупроводника у Европи требало би да се удвостручи и представља најмање 20% светске производње. 10 000 климатски неутралних „рубних чворова“ високе сигурности треба да омогући ефикасну обраду и дистрибуцију података са малим кашњењем. У текућој деценији Европа би требало и да има свој први квантни рачунар. У привредном пословању три од четири компаније би требало да користе услуге „клауд“ система, велике базе података и вештачку интелигенцију. Више од 90% малих и средњих предузећа требало би да достигну најмање основни ниво дигитализације (у поређењу са 61% у 2019. години), а број компанија чија вредност прелази 1 милијарду долара требало би да буде удвостручен. Све кључне јавне услуге требало би у потпуности да буду *on-line* доступне, свим грађанима треба да буде омогућен приступ сопственој е-медицинској документацији, а 80% грађана требало би да користи дигитални индентитет.⁵

Као основни принципи дигиталне трансформације посебно се истичу: успостављање сигурног и поузданог *on-line* окружења, принцип универзалног дигиталног образовања и унапређивања дигиталних вештина, стварање дигиталних система и уређаја који не нарушавају животну средину, омогућавање приступачних дигиталних јавних услуга и дигиталне администрације усмерене на људе, успостављање хуманих етичких принципа алгоритама, обезбеђивање заштите и подршке за децу у *on-line* простору, општи приступ дигиталним здравственим услугама. Основна права грађана ЕУ у односу на дигитално трансформисано друштво односе се на слободу изражавања и приступ различитим, поузданим и транспарентним информацијама, слободу пословања на мрежи, заштиту личних података и приватности и заштиту интелектуалног стваралаштва појединца у *on-line* простору.

⁴ Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade, Brussels, 9.3.2021 COM(2021) 118.

⁵ Исто.

Полазећи од установљених програма дигитализације у области управљања дигиталним подацима, регулисања дигиталног тржишта и дигиталне безбедности,⁶ „европски дигитални компас до 2030. године“ предвиђа низ нових мера и посебно разрађен механизам управљања процесом дигитализације, мере за олакшавање и убрзавање имплементације, као и посебан начин финансирања.⁷ Напредак ЕУ и држава чланица у процесу дигиталне трансформације ће се пратити и оцењивати редовним извештавањем које укључује и ревидирани Индекс дигиталне економије и друштва⁸. Социјални контекст европске дигиталне будућности темељи се на принципима Европског стуба социјалних права и укључује јаку социјалну Европу усмерену на запошљавање, подизање радних и социјалних вештина и висок ниво социјалне заштите.⁹

Дигитална трансформација носи бројне предности, али и бројне нове претње по безбедност, па је стога нова Стратегија сајбер безбедности ЕУ за дигиталну деценију кључна компонента обликовања европске дигиталне будућности. Нова стратегија кибернетичке безбедности има за циљ да заштити глобални и отворени интернет, док у исто време нуди мере заштите, не само да би се обезбедила безбедност, већ и да би се заштитиле европске вредности и основна права свих (*"Thinking global, acting european"*). Надовезујући се на достигнућа протеклих месеци и година, Стратегија садржи конкретне предлоге за регулаторне, инвестиционе и политичке иницијативе које се односе на јачање кибернетичке и физичке отпорности мреже, информационих система и критичних јавних и приватних сектора, као и на стварање услова за безбедност нове генерације мрежа.¹⁰ Предлаже се покретање "штити сајбер безбедности ЕУ", мреже центара за безбедносне операције широм ЕУ, који ће се покретати применом вештачке интелигенције и бити способни да открију знаке сајбер напада довољно рано, пре него што дође до оштећења. Ново тело, Заједничка сајбер јединица на нивоу ЕУ, треба да омогући јачање сарадње

⁶ Data Governance Act, COM/2020/825; Digital Services Act, COM/2020/767; Digital Markets Act, COM/2020/842; The EU's Cybersecurity Strategy for the Digital Decade, Brussels, 16.12.2020 JOIN(2020);

⁷ Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council Establishing the 2030 Policy Programme "Path to the Digital Decade" Brussels, 15.9.2021 COM(2021);

⁸ Индекс дигиталне економије и друштва (DESI) прати укупне дигиталне перформансе Европе и напредак земаља ЕУ у дигиталној конкурентности кроз посебне параметре, како би се проценио стање дигитализације сваке државе чланице, као и да би се идентификовале области које захтевају приоритетно улагање и акцију. Види: Digital Economy and Society Index (DESI) 2020. Thematic chapters, Council of the European Union. 2020.

⁹ The European Pillar of Social Rights Action Plan COM (2021) 102.

¹⁰ Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on measures for a high common level of cybersecurity across the Union, repealing Directive (EU) 2016/1148, COM/2020/823.

између тела ЕУ и надлежних националних органа одговорних за спречавање сајбер напада и за реаговање на сајбер нападе.¹¹

3. Дигитализација правосуђа

3.1. Постојеће стање и изазови

Дигитална трансформација правосуђа ЕУ подразумева структурну реформу националних правосудних система како би се повећали њихови капацитети за рад на интернету уз уважавање свих правних гаранција, као и и унапређење прекограничне правосудне сарадње надлежних органа на нивоу Уније.

Још од 2013. године Комисија сваке године објављује преглед стања у области правосуђа који укључује и стање дигитализације у правосудним системима држава чланица, чему се приступа посебно детаљно последњих година.¹² Вођење дигиталних поступака, електронска комуникација између странака, судова и других надлежних тела, електронски пренос докумената, употреба аудио и видео саслушања, видеоконференције, приступ пресудама путем интернета, подношење захтева путем интернета, већ су важни елементи рада правосудних система у многим европским државама.¹³ Међутим, извештаји показују и да постоји неуједначеност нивоа дигитализације међу државама, као и тешкоће у међусобном повезивању.¹⁴ Постоји спорост у дигитализацији која обухвата регистре и базе података, већина комуникација се и даље одвија у форми размене папирних списа што отежава прекограничну сарадњу и негативно утиче на брзину, поузданост и трошкове комуникације. Изостаје унапред планирана сарадња и координација у процесу дигитализације па су на националном нивоу у употреби различити информациони алати што онемогућава добро и ефикасно повезивање, а постојећи алати дигитализоване прекограничне сарадње, као што је интернетска размена података у оквиру е-правосуђа, не примењују се доследно.

¹¹ The EU's Cybersecurity Strategy for the Digital Decade, Brussels, 16.12.2020, JOIN(2020) 18.

¹² Digitalisation of justice in the European Union, A toolbox of opportunities, {COM(2020) 710.

¹³ Study on the use of innovative technologies in the justice field, Final Report, European Commission, 2020.

¹⁴ Приступ електронском спису свог предмета у грађанским стварима који су у току могућ је за грађане у 10 држава чланица, у кривичним стварима жртве могу да приступе електронском спису у седам држава а окривљена лица у девет држава чланица, подношење доказа у искључиво дигиталном облику могуће је у 13 држава чланица, допуштено дигиталних доказа у грађанском и трговинском праву у свим врстама поступка могућа је 10 држава чланица. Digitalisation of justice in the European Union, A toolbox of opportunities, {COM(2020) 710.

3.2. Планиране мере

Како би се савладали постојећи изазови и убрзала дигитализација у сектору правосуђа, (узимајући у обзир све националне околности) Комисија је предложила посебан пакет инструмената за дигитализацију правосуђа у ЕУ. Предложене мере обухватају четири категорије инструмената: финансијску подршку, нормативно регулисање, информатичке алате и промоцију националних инструмената за координацију и праћење.¹⁵

Финансијска подршка подразумева приступ посебним фондовима и посебну мрежу финансирања. Изградња адекватне информатичке подршке обухвата развијање нових информатичких алата, као и надоградњу постојећих, тако да буду брзи, сигурни, поуздани, транспарентни, да осигуравају приватност и заштиту података, и да се могу употребљавати у свим државама чланицама. Развијање националних инструмената праћења и координације треба да омогући висок ниво сарадње, располагање подацима неопходним за евалуацију, као и размену искустава и примера добре праксе.

Нормативна надоградња, као посебан сет мера дигиталне трансформације правосуђа, односи како на јачање ефикасног приступа правосуђу и унапређење прекограничне сарадње, тако и на регулисање употребе вештачке интелигенције. Очекује се нормативно регулисање обавезне аутоматске употребе дигиталних канала у прекограничној комуникацији и размени података, успостављање електронске комуникације за прекограничне поступке, прихватање електронских докумената као правно валидних, прихватање електронских докумената као доказа у судским поступцима, валидност електронске документације и електронских потписа и печата у дигиталном преносу судских докумената, утврђивање сигурних средстава електронске идентификације, широки приступ изворима права, правним текстовима и судској пракси, осигурање обраде личних података у свим сегментима у складу са савременим стандардима заштите података, обезбеђивање доступности електронских комуникацијских услуга за све укључујући и особе са инвалидитетом, дефинисање поуздане и јаке архитектуре базичног информатичког система за дигиталну комуникацију. Употреба дигиталних технологија не искључује и задржавање традиционалних недигиталних поступака уколико је то потребно, као и архивирање електронске документације у папирном облику. Неопходне су и једноставне, јасне, језички прихватљиве и разумљиве информације за грађане о томе како се користе дигиталне услуге у остваривању њихових права.¹⁶

Битан услов примене било које мере дигитализације правосудних система јесте да употреба дигиталних технологија и средстава електронске комуникације не угрожава процесна права учесника у судском поступку, право

¹⁵ Digitalisation of justice in the European Union, A toolbox of opportunities, COM/2020/710.

¹⁶ Исто.

на саслушање, право на једнакост процесних средстава, право на контрадикторан поступак, право на жалбу, право на јавност, укључујући и право на усмено саслушање и са физичким присуством када је то потребно.¹⁷

3.3. Употреба вештачке интелигенције

Мада је коришћење алата вештачке интелигенције већ присутно у готово свим сферама живота, увођење вештачке интелигенције у правосудне системе представља посебно осетљиво подручје. Употреба иновативних технологија у правосуђу несумњиво има велики потенцијал у смислу ефикасније обраде информација, бољег приступа правосуђу, краћег трајања судских поступака. Претварање говора у текст и транскрипцију, машинско превођење, анонимизација судске праксе, су неке од апликација вештачке интелигенције које се користе у правосуђу и сигурно је да би системи вештачке интелигенције могли да обављају и неке сложеније задатке као што су анализа, структурирање и припрема информација о предмету, аутоматска транскрипција записника са усмених расправа, аутоматско превођење, анализа и евалуација правних докумената и судских пресуда, процена успеха поступка, пружање правних информација.

Међутим, евидентно је и да примена одређених апликација вештачке интелигенције представља ризик за поштовање основних људских права, посебно права на правично суђење и права на делотворан правни лек због нетранспарентности и уграђених предрасуда.¹⁸

Предуслов за употребу вештачке интелигенције јесте достигнут одговарајући ниво дигитализације, доступност великих скупова података који укључују (анонимизирани) судске списе и судске одлуке од значаја за конкретне циљеве развоја алата вештачке интелигенције, посебно машинског учења. Колико је значајно да су подаци машински читљиви, доступни, поуздани и погодни за анализу, исто толико је важно да се ти исти подаци (судске одлуке, судска пракса) обрађују са поузданим начином отклањања пристрасности садржаних у њима како би се елиминисали дискриминаторни исходи. Употреба вештачке интелигенције у правосуђу могла би, не само да настави, него и да мултипликује дискриминације, стереотипе, предрасуде и неједнакости садржане у постојећем судским одлукама и судској пракси. Осим тога, системи вештачке интелигенције који се темеље на машинском учењу су нетранспарентни и онемогућавају проверу начина на који се дошло до одређеног резултата и испитивање усклађености тог начина са релевантним прописима. Ова врста нетранспарентности угрожава делотворно испитивање и

¹⁷ Carrera, S., Mitsilegas, V., Stefan, M., *Criminal Justice, Fundamental Rights and the Rule of Law in the Digital Age*, Brussels, 2021.

¹⁸ Study on the use of innovative technologies in the justice field, Final Report, European Commission, 2020;

оспоравање одлука које се темеље на исходима примене вештачке интелигенције.

Стога се у свим релевантним пројекцијама примене вештачке интелигенције у правосуђу наглашава да су области у којима се вештачка интелигенција може користити у правосуђу ограничене. Судску одлуку увек мора донети људско биће, а примена алата вештачке интелигенције никако не сме утицати на овлашћења (и одговорност) судије у доношењу судских одлука. Неприхватљива је аутоматизација због које би доношење судских одлука постало нетранспарентно и неподобно за преиспитивање употребом правног лека.¹⁹

Увођење система вештачке интелигенције носи снажан потенцијал за друштвени развој и подизање квалитета живота, али истовремено посебне карактеристике одређених система вештачке интелигенције стварају нове ризике за безбедност корисника и њихова основна права. У намери да избегне правну несигурност и неприхватљив ризик по безбедност, али и да не дозволи успоравање развоја и усвајања технологија вештачке интелигенције због недостатка поверења, Комисија је у априлу ове године представила предлог регулаторног оквира за управљање употребом вештачке интелигенције,²⁰ упоредо са дефинисањем ЕУ приступа вештачкој интелигенцији и представљањем плана координације за државе чланице.²¹ Мада је неколико година удаљен од усвајања, предложени регулаторни оквир, као први такве врсте у свету, изазива велику пажњу.²² Полазне тачке јесу извршност и поузданост система вештачке интелигенције ("*excellence in AI from the lab to the market and trustworthy AI, AI works for people and is a force for good in society*") и приступ заснован на ризику. Сви системи вештачке интелигенције су према посебним критеријумима класификовани на системе минималног, ограниченог, високог и неприхватљивог ризика за здравље и сигурност или основна права појединаца. Под системом вештачке интелигенције подразумева се софтвер који може за задати скуп циљева које одреди човек да генерише излазне

¹⁹ Council Conclusions 'Access to justice – seizing the opportunities of digitalisation' 2020/C 342 I/01.

²⁰ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts Com/2021/206.

²¹ Fostering a European approach to Artificial Intelligence, Brussels, 21.4.2021, COM(2021) 205.

²² Мада се већина глобалних истраживања и развоја вештачке интелигенције везује за САД и Кину, Европска Комисија је објавила први регулаторни оквир за управљање употребом вештачке интелигенције. Кор, М., *EU Artificial Intelligence Act: The European Approach to AI, Transatlantic Antitrust and IPR Developments* (2021). Glauner, P., *An Assessment of the AI Regulation Proposed by the European Commission*, <https://www.researchgate.net/publication/351885218>, приступ: октобар, 2021. Fournier-Tombs E., *Towards a United Nations Internal Regulation for Artificial Intelligence*, Big Data & Society. July 2021.

резултате, као што су садржај, предвиђања, препоруке или одлуке, које утичу на окружење са којим су у интеракцији, било у физичкој или дигиталној димензији (чл. 3). Предлог забрањује стављање на тржиште, покретање или коришћење система вештачке интелигенције који користе сублиминалне технике, система који искоришћавају било коју слабост одређене групе лица због њихових година, или телесног или менталног оштећења ради битног мењања понашања на начин који је за ту особу штетан. Забрањено је и коришћење ових система у сврху вредновања или класификације појединаца на основу њиховог понашања од стране органа власти у контекстима који су изван оних за које су подаци изворно генерисани или прикупљени. Забрањена је даљинска биометријска идентификација у стварном времену за потребе кривичног гоњења, осим ако се не ради о трагању за конкретним жртвама кривичног дела, укључујући и несталу децу, спречавању конкретне опасности за живот или тело појединца или опасности тероризма, или откривању и лоцирању учиниоца најтежих кривичних дела. За сваку појединачну употребу даљинске биометријске идентификације неопходно је претходно одобрење суда или независног органа управе (чл. 5).²³

3.4. Информатички алати

Дигитализовано правосуђе захтева и развој одговарајућих информатичких алата за јавно информисање и размену информација. Приступ информацијама из домена правосудног система већ омогућавају алати за јавно информисање као што су *EUR-lex*, који омогућава приступ законодавству ЕУ,²⁴ и портал е-правосуђе (*e-justice*), који омогућава приступ услугама у области правосуђа.²⁵ Дигитална трансформација правосуђа у текућој деценији захтева даље развијање и унапређење информатичких алата, и то посебно алата за приступ информацијама путем повезивања различитих регистара података, као и алата који ће обезбедити сигурну дигиталну комуникацију у прекограничним судским поступцима.

3.4.1. Приступање информацијама повезивањем регистара података

Државе чланице ЕУ воде бројне регистре и базе података које садрже најразличитије информације од општег јавног или посебног интереса, од репозиторијума судске праксе до информација о различитим правним лицима. Неки од ових регистара су већ повезани, али је од великог значаја, и за грађане

²³ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts Com/2021/206.

²⁴ <https://eur-lex.europa.eu/>

²⁵ <https://e-justice.europa.eu/>

и за правне стручњаке, повезивање свих релевантних регистара на нивоу ЕУ, па се у наредном периоду планира њихово унапређење и боље повезивање. База обједињених пословних регистара (*BRIS-The Business Registers Interconnection System*) обједињује пословне регистре држава ЕУ и ЕЕА држава (Норвешка, Исланд, Лихтенштајн) и омогућава приступ информацијама о више од 20 милиона друштава са ограниченом одговорношћу и омогућава размену информација у прекограничним предметима (повезује европску централну платформу, бизнис регистре држава чланица и портал Е-правосуђе),²⁶ док *IRI (The Insolvency Registers Interconnection)* база повезује регистре инсолвентних правних и физичких лица и унапређује транспарентност стечајних поступака у ЕУ.²⁷ Иако је регистар земљишних књига *LRI (European Land Register Interconnection)* још увек на нивоу пилот пројекта, планирано је повезивање земљишних књига држава чланица на нивоу Уније.²⁸ База *BORIS (The Beneficial Ownership Registers Interconnection)*²⁹ повезује регистре стварног власништва правних и физичких лица, чиме се повећава транспарентност власништва у оквиру ЕУ и спречавају злоупотребе финансијског система ради прања новца и финансирања тероризма.

Од посебног значаја је *eu-LISA* платформа која као константно оперативна подржава развој и управљање шест великих ИТ система са одговарајућом комуникационом структуром. *eu-LISA* повезује Европску базу података о дактилоскопији азиланата (*Eurodac*), Шенгенски информациони систем (*SIS*), Визни информациони систем (*VIS*), Систем уласка/изласка (*EES*), Европски систем ауторизације путних информација (*ETIAS*) и Европски информациони систем кривичне евиденције за држављани трећих земаља (*EKRIS-TCN*).³⁰

Приступ судској пракси националних судова држава чланица омогућава база судске праксе *ECLI (European Case Law Identifier)*. *ECLI* је део платформе *e-justice* и представља скуп јединствених метаподатака и има исти препознатљив формат за све државе чланице и судове ЕУ, чиме олакшава претраживање судске праксе и омогућава исправно и недвосмислено цитирање пресуда европских и националних судова.³¹

²⁶ Directives 2005/56/EC and 2009/101/EC of the European Parliament and of the Council as regards the interconnection of central, commercial and companies registers (OJ L 156).

²⁷ https://e-justice.europa.eu/246/EN/bankruptcy_amp_insolvency_registers_search_for_insolvent_debtors_in_the_eu

²⁸ <https://lri-ms.eu/>

²⁹ Commission Implementing Regulation (EU) 2021/369 of 1 March 2021 establishing the technical specifications and procedures required for the system of interconnection of central registers referred to in Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council (Text with EEA relevance), C/2021/1226

³⁰ <https://www.eulisa.europa.eu/>

³¹ Council conclusions inviting the introduction of the European Case Law Identifier (ECLI) and a minimum set of uniform metadata for case law, OJ C 127.

3.4.2. Прекогранична сарадња

Прекогранична правосудна сарадња је од кључног значаја за мобилност људи и капитала, али и врло захтевна обзиром на различитост правних система држава чланица. Дигитализација у овој области олакшава комуникацију и сарадњу, убрзава и подиже квалитет размене прекограничних информација, чини ефикаснијим приступ правним средствима за правна и физичка лица.

Основу европске дигиталне инфраструктуре за сигурну прекограничну комуникацију у области правосуђа представља софтверски пакет *e-CODEX*. *e-CODEX* омогућава комуникацију између различитих правосудних система држава чланица у грађанском и кривичном праву путем on-line размене података. Техничка решења ове платформе укључују и методологију за тумачење правних појмова чиме се превазилази проблем различитости правних система држава чланица, а заснована су на принципу супсидијарности како би се очувала национална ИТ решења. *e-CODEX* представља златни стандард за сигурну дигиталну комуникацију у прекограничним судским поступцима. Систем дигиталне размене е-доказа *eEDES (e-Evidence Digital Exchange System)* представља информатички алат који обезбеђује надлежним органима држава чланица сигурну размену европских истражних налога, захтева за узајамну правну помоћ и повезаних доказа у дигиталном формату. *eEDES* је обликован тако да директно повећава ефикасност и брзину постојећих поступака сарадње уз истовремено осигурање поузданости размене, омогућавања провере аутентичности и целовитости послатих докумената. Дигитална трансформација правосуђа текућој декади подразумева даље развијање система дигиталне размене е-доказа у складу са даљом нормативном регулативом употребе е-доказа.³²

3.4.3. Приступ електронским услугама у правосуђу за грађане – Мој простор е-правосуђа

Како се повећава број електронских услуга које се стављају на располагање грађанима ЕУ, појављује се и потреба да се адекватно регулише и могућност сваког појединца за једноставан и ефикасан електронски приступ доступним услугама које пружају правосудна тела и органи јавне управе. Потребно је да се таквим услугама (на пример, извод из казнене евиденције, подношење пријаве за посао, изјава о брачном стању, матични лист) може са сигурношћу и са поузданом ауторизацијом електронски приступити са било ког места у свим условима (што је постало посебно актуелно током Ковид-19 пандемије), што за сада углавном није могуће (захтеви се за сада обично шаљу поштом). У том смислу постоји предлог да се у оквиру *e-Justice* портала успостави *My e-Justice space* за појединце као улазна тачка на нивоу ЕУ са повезивањем на све доступне националне услуге. На тај начин се сваком грађанину омогућава

³²Digitalisation of justice in the European Union, A toolbox of opportunities, COM/2020/710.

приступ свим расположивим електронским документима који се односе на њега директно путем портала. Циљ није замена националних система него осигурање уједначеног корисничког искуства на свим службеним језицима ЕУ. *My e-Justice space* требало би и да олакша приступ правосудним органима у прекограничним поступцима ЕУ, посебно у погледу спорова мале вредности и европских платних налога.³³

3.5. Сарадња, координација и праћење

Планирани развој дигиталне инфраструктуре и промена начина организације и пословања у свим сегментима правосудних система, и на националном нивоу и на нивоу ЕУ, захтева константну координацију, интензивну сарадњу свих надлежних тела као и праћење читавог процеса и у целини и у појединачним сегментима. О стању дигитализације у правосуђу и сада се извештава у контексту различитих форми анализе и праћења (преглед стања у домену правосуђа у ЕУ, извештаји о владавини права, Европски семестар³⁴), али будући развој и увођење нових алата дигитализације захтева одржавање блиске сарадње држава чланица и агенција ЕУ како би се осигурала усклађеност различитих инструмената и спречила „Европа различитих брзина“. Приказ и анализа упоредивих података у сектору правосуђа ЕУ у "европској дигиталној деценији" вршиће се у различитим облицима: кроз редовни Преглед стања у подручју правосуђа ЕУ, кроз Размену информација о националним иницијативама за дигитализацију, одржавањем Министарског форума о дигиталном правосуђу и кроз Редовне прегледе стања дигитализације. Предвиђено је да већина ових мера постане оперативна током 2021. године.

4. Дигитализација и кривично правосуђе

Дигитализација дубоко утиче на област кривичног правосуђа, олакшава извршење прекограничних кривичних, али истовремено представља ефикасно средство за борбу против организованог криминала.

4.1. Прекогранична сарадња

Знатан напредак је учињен на плану прекограничне сарадње у кривичним предметима. Органи за спровођење закона ЕУ, опремљени су најсавременијим дигиталним алатима за прикупљање и дељење информација и могу да размењују и обрађују оперативне податке у структурираном, шифрованом

³³ Исто.

³⁴ Европски семестар пружа оквир за координацију економских политика широм Европске уније. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester_en

облику на потпуно аутоматизован и интероперабилан начин. Насупрот томе, у правосудном сектору (Еуроцаст и друге агенције) често недостаје одговарајућа дигитална инфраструктура за рад и сарадњу укључених органа. Непостојање целовитог структурираног и интегрисаног информационог система који би подржао оперативну размену кључних информација и доказа успорава напоре да се пружи ниво услуга који национални органи захтевају у прекограничним истрагама и упућује свакодневну делатност на споре ручне процедуре.

На иницијативу Еуроцаста од 2018. године развија се концепт дигиталног кривичног прекограничног правосуђа, са циљем стварање дигиталне платформе и стандардизованог скупа дигиталних алата на нивоу ЕУ која би омогућила Еуроцасту и широј европској правосудној заједници да брзо и ефикасно комуницирају и размењују критичне информације и доказе током кривичних истрага (на пример, брзо издавање и одговарање на захтеве за узајамну правну помоћ).³⁵ Модернизација дигиталних апарата за прекограничну сарадњу подразумева (уз поштовање стандарда заштите личних података) осаврењивање Система за вођење случаја који користи Еуроцаст, успостављање Система за вођење случаја за Европско јавно тужилаштво, примену везе "подударња/нема подударња"³⁶ као део вођења случаја и за Еуроцаст, Еуропол, Европско јавно тужилаштво, нормативну ревизију поступка размене информација о предметима дигиталног прекограничног тероризма и унапређење регистра за борбу против тероризма који води Еуроцаст, подизање платформе за сарадњу заједничких истражних тимова, осигурање дигиталне размене великих датотека, повезивање регистара кривичних предмета на нивоу ЕУ како би се знало да ли је против неког лица већ покренуто кривично гоњење у некој држави чланици.³⁷

4.2. Примена дигиталних алата у кривичном поступку

Пандемија Ковид-19 је утицала на ширу употребу различитих дигиталних алата у кривичној процедури, међутим тако изнуђени одговор на кризно стање ни би требало да постане редовна пракса без пажљиве критичке процене. Препорука и подршка Европске Комисије у погледу увођења и шире примене дигиталне технологије у судским поступцима као битног елемента дигиталне

³⁵ Cross-border Digital Criminal Justice, Final Report, European Union, 2020.

³⁶ Везе "подударња/нема подударња" представља минимални приступ подацима која страни која подноси захтев омогућава да провери да ли постоје релевантне информације о одређеној особи или предмету у информационом систему друге стране, при чему друга стране даје само информацију да "подударње постоји или подударње непостоји" у евиденцији којом располаже. Digitalisation of justice in the European Union, A toolbox of opportunities, COM/2020/710.

³⁷ Digitalisation of justice in the European Union, A toolbox of opportunities, COM/2020/710.

трансформације правосуђа³⁸ дочекан је са одобравањем али и са опрезом када се ради о кривичном поступку, што се посебно односи на употребу видеоконференција и доношење одлука употребом алгоритама вештачке интелигенције. Истиче се да је употреба видео конференцијске везе у кривичном поступку повезана са проблемима у остваривању основних процесних права учесника у поступку, посебно права на окривљеног на (поверљив) контакт са браниоцем током поступка. Одлучивање у кривичном поступку на основу употреба алата вештачке интелигенције захтева посебан опрез јер се указује на три основна проблема: могућа додатна дискриминација појединих категорија окривљених (јер су већ дискриминаторном положају у контексту судске праксе на којој се заснива примењени алгоритам), повреда претпоставке невиности предиктивним карактером одлука заснованих на процени ризика, немогућност делотворне употребе правног лека због нетранспарентности и недовољног разумевања "алгоритамских судских одлука". Насупрот претходним ситуацијама, дигитално вођење кривичних предмета показало је јасне предности (бржа, поузданија и прецизнија комуникација надлежних субјеката) у односу на класично ручно оперисање папирним документима.³⁹

5. Закључак

Планирани циљеви и стандарди дигиталне трансформације ЕУ у текућој деценији су свеобухватни и подразумевају велику технолошку трансформацију коју прати и дубока културолошка промена, која треба да потврди и даље унапреди темељне вредности европског простора. Дигитална трансформација правосуђа ЕУ подразумева структурну реформу националних правосудних система како би се повећали њихови капацитети за рад на интернету уз уважавање свих правних гаранција, као и и унапређење дигиталне прекограничне правосудне сарадње надлежних органа на нивоу Уније. Пандемија Ковид-19 је утицала на ширу употребу различитих дигиталних алата и у кривичној процедури, међутим тако изнуђени одговор на кризно стање ни би требало да постане редовна пракса без пажљиве критичке процене. Препорука и подршка Европске Комисије у погледу увођења и шире примене дигиталне технологије у судским поступцима као битног елемента дигиталне трансформације правосуђа дочекан је са одобравањем али и са опрезом када се ради о кривичном поступку, што се посебно односи на употребу видеоконференција и доношење одлука употребом алгоритама вештачке

³⁸ Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade, Brussels, 9.3.2021 COM(2021) 118.

³⁹ Briefing Paper On The Communication on Digitalisation of Justice in The European Union, Fair Trials, 2021.

интелигенције. Праћење и познавање процеса дигиталне трансформације правосуђа у ЕУ врло је значајно и за домаће прилике не само у смислу процеса европских интеграција, него и у контексту благовременог и адекватног укључивања у текућу (четврту) индустријску револуцију.

*Snežana Soković, Ph.D.,
Full-time Professor*

SETTING EU STANDARDS IN DIGITAL TRANSFORMATION OF JUSTICE WITH SPECIAL REFERENCE TO CRIMINAL JUSTICE

Summary

The planned goals and standards of the EU's digital transformation in the current decade are comprehensive and imply a major technological transformation accompanied by a profound cultural change, which should confirm and further improve the fundamental values of the European space. The digital transformation of the EU judiciary implies a structural reform of national judicial systems in order to increase their capacities to work on the Internet while respecting all legal guarantees, as well as to improve cross-border judicial cooperation of competent authorities at the Union level. The paper presents the basic characteristics of the planned European digital transformation until 2030, with special emphasis on the advantages and possible problems of digitalization of criminal justice, both in cross-border cooperation and in the application of digital tools in criminal proceedings. The paper aims to point out the process of setting EU standards in the field of digitalization, knowledge of which is very important for the development of the domestic judicial system, since it is not only about meeting European standards in concrete area, but timely inclusion in the current (fourth) industrial revolution.

Key words: *digitalization, justice, artificial intelligence, cross-border cooperation, digital tools in criminal proceedings.*